

Anna Borecka

ZASOBY CZYNNIKÓW PRODUKCJI A WSKAŹNIKI EKONOMICZNE GOSPODARSTW ROLNYCH W REGIONIE PODKARPACIA

PRODUCTION FACTOR RESOURCES AND DEVELOPMENT OF FARMS IN PODKARPACIE REGION

Instytut Zootechniki – Państwowy Instytut Badawczy w Balicach koło Krakowa
ul. Krakowska 1, 32-083 Balice, e-mail: aborecka@izoo.krakow.pl

Abstract. This paper discusses the efficiency of using production factor resources in 115 individual farms oriented towards production of live pigs, milk and market lambs and located in south-eastern Poland. The potential and structure of production factors was analysed in farms with different production profiles. The economic efficiency of the production resources used during the production process was calculated.

Słowa kluczowe: czynniki produkcji, efektywność ekonomiczna, gospodarstwo rolne.
Key words: economic efficiency, factors of production, farm.

WSTĘP

Zasoby czynników produkcji, którymi dysponuje gospodarstwo rolne, mają znaczący wpływ na jego efektywność ekonomiczną. Poziom produkcji jest uzależniony zarówno od ilości, jak i od rodzaju wykorzystanych czynników produkcji. Zasoby czynników produkcji pozwalają na osiągnięcie pożądaných efektów i mają bezpośredni wpływ na wielkość uzyskiwanego dochodu (Gołębiewska 2008).

Ważnym elementem określającym sprawność funkcjonowania gospodarstw rolniczych jest badanie efektywności użytych zasobów. Proces produkcyjny w gospodarstwie powinien być tak zorganizowany, aby zużyte czynniki produkcji wykazały możliwie najwyższą efektywność (Poczta 1999; Adamowicz 2003).

Potencjał produkcyjny gospodarstwa to przede wszystkim zasoby materialnych czynników produkcji (ziemi, siły roboczej, środków trwałych oraz obrotowych), jak również niematerialnych czynników produkcji (wiedzy, dostępu do informacji rynkowej etc.) – Klepacki (2005), Wiatrak (2005). Przewaga konkurencyjna gospodarstwa rolnego jest możliwa do osiągnięcia, jeżeli ma ono odpowiednią ilość i strukturę zasobów, jak również możliwie efektywnie je wykorzystuje.

Niedostosowanie kierunku produkcji do zasobów gospodarstwa pociąga za sobą niepełne i nieoptymalne ich wykorzystanie. Konsekwencją tego są gorsze od oczekiwanych wyniki produkcyjne i ekonomiczne (Okularczyk 1999), najczęściej niezgodnie z możliwościami produkcyjnymi gospodarstw rolnych. Prowadzenie jednocześnie chowu kilku gatunków zwierząt w niewielkiej skali skutkuje niskim poziomem technologicznym i małą wydajnością produkcji zwierzęcej. Wyspecjalizowanie się gospodarstw rolnych zgodnie z potencjałem zasobów czynników produkcji gospodarstwa jest ścieżką jego rozwoju oraz poprawy kon-

kurencyjności (Kałuża 2002). Wynikiem wyboru optymalnej specjalizacji gospodarstwa i określenia właściwego rozmiaru produkcji jest maksymalizacja zyskowności.

MATERIAŁ I METODY

Do badań wytypowano w sposób celowy 115 gospodarstw rolnych z regionu Podkarpacia, wyspecjalizowanych i ukierunkowanych na produkcję żywca wieprzowego, żywca jagnięcego oraz mleka. Badania zostały przeprowadzone w roku 2007 w pięciu powiatach województwa podkarpackiego. Materiał źródłowy stanowiły dane liczbowe oraz opisowe, udostępnione przez rolników podczas wywiadu. Część danych do analizy pochodzi z dokumentacji gospodarstw rolnych.

Dane, dotyczące: wyposażenia badanych gospodarstw w środki do produkcji, organizacji produkcji, uzyskiwanych wyników produkcyjnych, a także opłacalności produkcji, zostały porównane oraz zweryfikowane ze średnimi dla gospodarstw specjalizujących się w produkcji zwierzęcej. Do obliczenia efektywności ekonomicznej produkcji zwierzęcej przyjęto podział kosztów na bezpośrednie oraz pośrednie. Do kosztów bezpośrednich zaliczono koszt: pasz własnych (po kosztach ich wytworzenia); pasz pochodzących z zakupu; odchowu zwierząt; zakupu zwierząt hodowlanych; inseminacji; leków i usług weterynaryjnych; środków dezynfekcyjnych; surowców energetycznych oraz inne koszty, które bezpośrednio i jednoznacznie można przypisać danej gałęzi produkcji.

WYNIKI I DYSKUSJA

W regionie Podkarpacia istnieją warunki sprzyjające produkcji rolnej. W regionie tym gospodarstwa rolne są bardzo rozdrobnione, co negatywnie wpływa na ich rentowność. Produkcja rolna opiera się na gospodarstwach rodzinnych i ma wielokierunkowy charakter.

Analizowane gospodarstwa (115) zostały podzielone na trzy grupy według głównego profilu produkcji. Do badań zostało wytypowanych 45 gospodarstw produkujących żywca wieprzowy w cyklu zamkniętym, 40 gospodarstw utrzymujących bydło mleczne oraz 30 gospodarstw utrzymujących owce. Warunki produkcji, mimo indywidualnych różnic między poszczególnymi producentami, były zbliżone. Analizowane gospodarstwa regionu Polski południowo-wschodniej były dobrze wyposażone w środki trwałe. Posiadały niezbędne budynki inwentarskie, a także były dobrze wyposażone w sprzęt do produkcji rolnej.

W tabeli 1 zamieszczono informacje dotyczące ogólnej charakterystyki kapitału ludzkiego w gospodarstwach o różnym profilu produkcji w zależności od wieku właściciela i liczby: członków gospodarstwa domowego, osób pracujących w tym gospodarstwie, zatrudnionych poza nim, emerytów i rencistów. W tabeli 2 uwzględniono również wykształcenie właścicieli gospodarstw.

W regionie Podkarpacia, w zależności od głównego kierunku produkcji zwierzęcej, przeważały gospodarstwa prowadzone przez właścicieli w wieku od 42 lat do blisko 46 lat (tab. 1). Średnio we własnym gospodarstwie pracowało od 2,18 osoby pełnozatrudnionej (żywca jagnięcy) do 2,37 osoby pełnozatrudnionej (produkcja mleka). Średnio najmniej osób (to jest 1,20 osoby pełnozatrudnionej) poza gospodarstwem pracowało w przypadku

ferm produkujących żywiec jagnięcy, a najwięcej (1,40 osoby pełnozatrudnionej) – ferm zajmujących się produkcją mleka (tab. 1).

Najwięcej osób otrzymywało emeryturę lub rentę w gospodarstwach produkujących żywiec jagnięcy (to jest średnio 1,8 osoby na jedno gospodarstwo) – tab. 1.

Tabela 1. Struktura ludności w badanych gospodarstwach

Wyszczególnienie	Wiek właściciela	Liczba osób			
		w gospodarstwie domowym	pracujących w gospodarstwie	pracujących poza gospodarstwem	emerytura /renta
Żywiec wieprzowy					
Średnia	44,98	4,32	2,33	1,39	1,39
Produkcja mleka					
Średnia	42,07	4,24	2,37	1,40	1,20
Żywiec jagnięcy					
Średnia	45,86	3,93	2,18	1,20	1,80

Źródło: obliczenia własne na podstawie badań.

Przeważająca większość właścicieli gospodarstw regionu Podkarpacia miała wykształcenie średnie oraz zawodowe. Blisko 70% (to jest 69,37%) ocenianych rolników zajmujących się produkcją żywca jagnięcego legitymowało się wykształceniem średnim, a niecałe 29% (28,57%) wykształceniem zawodowym. Wykształcenie wyższe miało 2,11% właścicieli gospodarstw (tab. 2). Wśród ocenianych właścicieli gospodarstw zajmujących się produkcją mleka najwięcej osób miało pełne wykształcenie średnie (57,15%). Prawie o połowę mniej (28,57%) rolników legitymowało się wykształceniem niepełnym, czyli zawodowym. Wyższe wykształcenie rolnicze miało 6,14%, a podstawowe 8,14% rolników (tab. 2).

Wśród właścicieli gospodarstw zajmujących się produkcją żywca wieprzowego najliczniej reprezentowani byli rolnicy mający wykształcenie zawodowe (48,15%). Drugą grupę stanowili właściciele z wykształceniem średnim (44,45%). Wykształceniem podstawowym w tej grupie właścicieli gospodarstw legitymowało się 3,70% osób, podobnie wyższym, również 3,70%, w tym 2,47% rolników miało wykształcenie wyższe o profilu rolniczym (tab. 2).

Tabela 2. Struktura wykształcenia właścicieli badanych gospodarstw rolnych

Kierunek produkcji	Wykształcenie (w %)				
	podstawowe	zawodowe	średnie	wyższe rolnicze	wyższe inne
Żywiec wieprzowy	3,70	48,15	44,45	2,47	1,23
Produkcja mleka	8,14	28,57	57,15	6,14	–
Żywiec jagnięcy	–	28,57	69,37	–	2,11

Źródło: obliczenia własne na podstawie badań.

W tabeli 3 przedstawiono strukturę obszarową gospodarstw produkujących żywiec wieprzowy, żywiec jagnięcy oraz mleko. W prezentowanej tabeli uwzględniono wielkość gospodarstwa, powierzchnię zasiewów ogółem, użytków zielonych, sadów oraz innych grun-

tów (lasy, nieużytki i odłogi). Podano również dane dotyczące powierzchni własnej gospodarstwa i dzierżawionej powierzchni.

Powierzchnia gospodarstw produkujących żywiec wieprzowy wynosiła średnio 15,90 ha. Zróżnicowanie obszarowe zaobserwowano w gospodarstwach utrzymujących powyżej 10 loch. Zdecydowanie największymi gospodarstwami były te, które zajmowały się produkcją żywca jagnięcego – ich powierzchnia wynosiła średnio 38,71 ha (tab. 3). Najmniejsze powierzchnie gospodarstw (średnio) zaobserwowano w obiektach o najmniejszej skali produkcji (to jest do 30 matek w stadzie podstawowym), a największe gospodarstwa utrzymywały powyżej 91 matek.

Gospodarstwa produkujące mleko charakteryzowały się dużym zróżnicowaniem pod względem wielkości. Średnia wielkość gospodarstwa produkującego mleko wahała się od 1,69 ha do 119,48 ha, wynosząc średnio dla wszystkich analizowanych gospodarstw 20,33 ha. W grupie analizowanych gospodarstw występowały gospodarstwa małe, mające powierzchnie ogółem od około 1,5 do około 5 ha. Gospodarstwa te utrzymywały do pięciu krów. Największą grupę wśród badanych gospodarstw stanowiły gospodarstwa ze stadami liczącymi od 16 do 30 krów oraz od 30 do 50 krów.

Znaczny udział w powierzchni wszystkich badanych gospodarstw przypadł na uprawy oraz zasiewy. Z kolei użytki zielone przeważały w grupie gospodarstw produkujących żywiec jagnięcy. W analizowanych gospodarstwach użytki zielone stanowiły od ok. 8,5% powierzchni całego gospodarstwa (średnio 1,35 ha) w przypadku produkcji żywca wieprzowego do ponad ok. 55% powierzchni gospodarstwa w gospodarstwach produkujących żywiec jagnięcy – średnio 21,45 ha (tab. 3). W strukturze wszystkich badanych gospodarstw więcej było gruntów własnych (od 13,35 ha do 26,28 ha) aniżeli gruntów dzierżawionych (od 2,91 ha do 12,36 ha) – tab. 3. Blisko 75% powierzchni badanych gospodarstw stanowiły grunty własne. We wszystkich grupach gospodarstw przeważały gospodarstwa znajdujące się na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW).

Tabela 3. Struktura obszarowa gospodarstw Polski południowej-wschodniej

Wyszczególnienie	Wielkość gospodarstwa	Zasiewy i uprawy (ogółem)	Użytki zielone	Inne (las, nieużytki, odłogi)	Powierzchnia własna	Powierzchnia dzierżawiona
	(w ha)	(w ha)	(w ha)	(w ha)	(w ha)	(w ha)
Żywiec wieprzowy						
Średnia	15,90	13,82	1,35	1,53	13,35	2,91
Produkcja mleka						
Średnia	20,33	9,00	9,95	0,57	14,42	5,21
Żywiec jagnięcy						
Średnia	38,71	12,46	21,45	0,63	26,28	12,36

Źródło: obliczenia własne na podstawie badań.

W tabeli 4 została wyliczona produktywność pracy, ziemi oraz kapitału w zależności od profilu produkcji.

Najwyższą produktywność ziemi, wyrażoną wartością produkcji końcowej w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych, osiągnęły gospodarstwa zajmujące się produkcją mleka. Była ona blisko

2,7-krotnie wyższa niż w gospodarstwach trzodowych i ponad 8-krotnie wyższa niż w gospodarstwach nastawionych na produkcję żywca jagnięcego. Na osiągnięte wyniki miała wpływ cena uzyskana przez producentów ze sprzedaży produktów oraz areał gospodarstwa rolnego (koszt pasz własnych) – tab. 4.

Typem gospodarstw o najwyższej produktywności pracy były także gospodarstwa zajmujące się produkcją mleka. Wartość produkcji, przypadająca na jednego pełnozatrudnionego, wyniosła 51 249,68 zł (tab. 4). Gospodarstwa mleczne blisko 3,4-krotnie przewyższały produktywnością (w przeliczeniu na jednego pełnozatrudnionego) gospodarstwa zajmujące się produkcją żywca wieprzowego (15 135,08 zł) oraz ponad 4-krotnie gospodarstwa zajmujące się produkcją żywca jagnięcego (12 667,76 zł) – tab. 4.

Najwyższą produktywność kapitału, wyrażoną wartością produkcji końcowej w przeliczeniu na 100 zł zaangażowanych środków trwałych, osiągnęły gospodarstwa, których głównym profilem produkcji była produkcja żywca wieprzowego. Natomiast najniższy poziom produktywności kapitału osiągnęły gospodarstwa, których dominującą działalnością była produkcja owczarska (tab. 4.).

Tabela 4. Produktywność pracy, ziemi i kapitału w zależności od kierunku produkcji

Profil produkcji	Wartość produkcji (w tys. zł) na 1 pełnozatrudnionego	Wartość produkcji (w tys. zł) na 1 ha UR	Wartość produkcji (w zł na 100 zł środków trwałych)
Żywiec wieprzowy	15 135,08	2 217,91	14,04
Produkcja mleka	51 249,68	5 974,51	9,15
Żywiec jagnięcy	12 667,76	713,40	4,06

Źródło: obliczenia własne na podstawie badań.

Głównym celem funkcjonowania gospodarstw jest osiągnięcie przez nie jak najwyższego dochodu z prowadzonej działalności. W tabeli 5 przedstawiona została dochodowość czynników wytwórczych w analizowanych gospodarstwach w zależności od profilu produkcji i w przeliczeniu na jednego pełnozatrudnionego, na 1 ha użytków rolnych (UR) oraz na 100 zł zaangażowanych w proces produkcji środków trwałych.

Z danych zawartych w tabeli wynika, że najwyższy dochód z gospodarstwa w przeliczeniu na jednego pełnozatrudnionego, wynoszący 38 950,29 zł, uzyskały gospodarstwa zajmujące się produkcją mleka (tab. 5).

Tabela 5. Dochodowość czynników wytwórczych w analizowanych gospodarstwach w zależności od profilu produkcji

Wyszczególnienie	Żywiec wieprzowy	Produkcja mleka	Żywiec jagnięcy
Dochód z gospodarstwa na 1 pełnozatrudnionego	10 692,21	38 950,29	16 416,83
Dochód z gospodarstwa na 1 ha UR (w zł)	1 566,86	4 540,69	924,53
Dochód z gospodarstwa (na 100 zł środków trwałych)	6,38	20,37	19,85

Źródło: obliczenia własne na podstawie badań.

Osiągnięcie przez producentów mleka wysokich dochodów w 2007 roku były możliwe dzięki wyjątkowo dobrej koniunkturze na rynku mleka oraz jego przetworów. Z kolei najniższy dochód, wynoszący 10 692,21 zł na jednego pełnozatrudnionego, uzyskały gospodarstwa produkujące żywiec wieprzowy. Wynik ten był spowodowany niekorzystną sytuacją na rynku dla producentów żywca wieprzowego.

PODSUMOWANIE

1. Liczba osób na stałe zamieszkałych w badanych gospodarstwach regionu Podkarpacia wyniosła, w zależności od kierunku produkcji, średnio od 3,93 (gospodarstwa produkujące żywiec jagnięcy) do 4,32 osoby (gospodarstwa produkujące żywiec wieprzowy). Średnia liczba pracujących w gospodarstwie w okresie badań wyniosła od 2,18 (produkcja żywca jagnięcego) do 2,37 (produkcja mleka) osoby pełnozatrudnionej.

2. Największe obszarowo gospodarstwa odnotowano w produkcji żywca jagnięcego (ich powierzchnia średnio wyniosła 38,71 ha), najmniejsze zaś w produkcji żywca wieprzowego (to jest średnio 15,90 ha). Średnie powierzchnie gospodarstw w poszczególnych grupach były znacznie większe niż średnia powierzchnia gospodarstwa w regionie i średnia krajowa.

3. Najwyższą efektywność wykorzystania czynników produkcji w regionie Podkarpacia uzyskały gospodarstwa zajmujące się produkcją mleka. W przeliczeniu na jednego pełnozatrudnionego, na 1 ha UR oraz 100 zł środków trwałych dochód rolniczy wyniósł odpowiednio: 38 950,29 zł, 4540,69 zł oraz 20,37 zł.

PIŚMIENNICTWO

- Adamowicz M.** 2003. Strategia konkurencji jako narzędzie budowania przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstw [w: Źródła przewag konkurencyjnych przedsiębiorstw w agrobiznesie]. Lublin, Wydaw. AR Lubl., 220.
- Gołębiewska B.** 2008. Zróżnicowanie wykorzystania zasobów produkcyjnych w rolnictwie krajów UE. Rocz. Nauk. SERiA 10(1), 91–96.
- Kałuża H.** 2002. Potencjał produkcyjny polskiego rolnictwa w warunkach jednoczącej się Europy. Przeg. Hod. 5, 6.
- Klepacki B.** 2005. Wykształcenie jako czynnik różnicujący zasoby, organizację i wyniki ekonomiczne gospodarstw rolniczych. Rocz. Nauk. SERiA 7(1), 124–128.
- Okularczyk S.** 1999. Regionalne, ekonomiczne i rynkowe czynniki unowocześniania produkcji zwierzęcej w Polsce. Zesz. Nauk. AR Krak. 2(1), 16.
- Poczta W.** 1999. Wpływ struktury agrarnej rolnictwa na intensywność i efektywność wytwarzania w rolnictwie Polski i Unii Europejskiej. Determinanty transformacji struktury agrarnej w rolnictwie polskim. Część 1. Rocz. AR Pozn., 449–459.
- Wiatrak A.P.** 2005. Zarządzanie przedsiębiorstwem rolniczym – istota i uwarunkowania. Pr. Komis. Nauk Roln. Biol. 44. Bydgoszcz, Bydg. Tow. Nauk., 611–617.